
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРАЗНАЎСТВА

LITERARY RESEARCH

УДК 821.162.3

ОБРАЗ ГОРОДА В ЧЕШСКОЙ ПОЭЗИИ РУБЕЖА XIX–XX вв.

Ю. А. ШЛЕМЕН¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Аннотация. Исследуется образ города в чешской литературе рубежа XIX–XX вв. на примере творчества знаковых фигур чешской прозы и поэзии. Дается обзор чешской прозы, посвященной городской теме, основные мотивы которой отразились на поэзии начала XX в. Среди авторов чешских стихотворных произведений, написанных на рубеже веков, выделяются декаденты, анархистские бунтари и символисты. Изучаются тексты данного периода, принадлежащие немецкоязычным писателям чешского и еврейского происхождения и содержащие их взгляд на образ Праги.

Ключевые слова: образ города; чешская поэзия рубежа XIX–XX вв.; декадентские стихи; стихи анархистских бунтарей; символистские произведения.

Образец цитирования:

Шлемен ЮА. Вобраз горада ў чэшскай паэзіі рубяжа XIX–XX стст. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2025;2:5–11.
EDN: VUXBDO

For citation:

Shlemen YuA. The image of the city in Czech poetry of the turn of the 19th and 20th centuries. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2025;2:5–11. Belarusian.
EDN: VUXBDO

Автор:

Юлія Аляксандраўна Шлемен – аспірантка кафедры тэарэтычнага і беларускага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт А. У. Вострыкава.

Author:

Yulia A. Shlemen, postgraduate student at the department of theoretical and Belarusian literary studies, faculty of philology.
yulenska.shlemen@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0008-5471-3918>

ВОБРАЗ ГОРАДА Ў ЧЭШСКОЙ ПАЭЗІІ РУБЯЖА XIX–XX стст.

Ю. А. ШЛЕМЕН^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Анацыя. Даследуецца вобраз горада ў чэшскай літаратуры рубяжа XIX–XX стст. на прыкладзе творчасці знакавых постацей чэшскай прозы і паэзіі. Дзецца агляд прозы, прысвечанай гарадской тэме, асноўныя матывы якой адлюстраваліся на паэзіі пачатку XX ст. Сярод аўтараў вершаваных твораў, напісаных на рубяжы стагоддзяў, вылучаюцца дэкадэнты, анархісцкія бунтары і сімвалісты. Вывучаюцца тэксты дадзенага перыяду, якія належаць нямецкамоўным пісьменнікам чэшскага і яўрэйскага паходжання і змяшчаюць іх погляд на вобраз Прагі.

Ключавыя словы: вобраз горада; чэшская паэзія рубяжа XIX–XX стст.; дэкадэнцкія вершы; вершы анархісцкіх бунтароў; сімвалісцкія творы.

THE IMAGE OF THE CITY IN CZECH POETRY OF THE TURN OF THE 19th AND 20th CENTURIES

Yu. A. SHLEMEN^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

Abstract. The author examines the image of the city in Czech literature of the turn of the 19th and 20th centuries on the example of the work of significant figures of Czech prose and poetry. A review of Czech prose devoted to urban theme is given, the main motifs of which are reflected in the poetry of the early 20th century. Among the authors of Czech poetry, written at the turn of the centuries, decadents, anarchist rebels and symbolists are singled out. The texts of this period, belonging to German-speaking writers of Czech and Jewish origin and containing their view of the image of Prague, are studied.

Keywords: the image of the city; Czech poetry of the turn of the 19th and 20th centuries; decadent poems; poems of anarchist rebels; symbolist works.

Уводзіны

Апісанне гарадской прасторы часта сустракаецца ў чэшскіх мастацкіх творах рубяжа XIX–XX стст. Яна прадстаўляла інтарэс для аўтараў, паколькі выступала «складаным шматструктурным утварэннем, якое не толькі ўключае разнастайныя будовы, але і з’яўляецца сховішчам неаднародных кодаў, знакаў, магчымасцей – рэалізаваных і нерэалізаваных, ілюзій, міфаў і г. д.»¹ [1, с. 7]. Чэшскія пісьменнікі акрэсленага перыяду пераносілі асноўнае месца дзеяння ў гарадское асяроддзе і паказвалі, што гарады служаць цэнтрам культурнага і гістарычнага развіцця насельніцтва. Яны адлюстроўвалі архітэктурную разнастайнасць, старажытнасць і таямнічасць Прагі, асвятлялі праблемы гарадскіх жыхароў. Большасць мастакоў слова не звярталіся да міфаў і легенд, створаных у часы нацыянальнага адраджэння, а апісвалі сучасны для іх горад. Прага разглядалася як «цэнтр прыцягнення розных сіл, якімі жыве чалавечае грамадства» [1, с. 7], і станаўлення культурнай спадчыны народа. Такім чынам, менавіта на рубяжы XIX–XX стст. у чэшскай літаратуры, у прыватнасці паэзіі, узнік той вобраз горада, да якога звярталіся прадстаўнікі розных літаратурных плыней. Неабходна адзначыць, што гарадская тэма з’яўляецца адной з галоўных у творчасці паэтаў пачатку XX ст.

Чэшскія літаратуразнаўцы праводзілі асобныя даследаванні, прысвечаныя спадчыне паэтаў рубяжа стагоддзяў. У расійскім літаратуразнаўстве ўпершыню да пражскага тэксту як літаратурнай з’явы звярнуўся А. Я. Бабракоў-Цімошкін². Навукоўца разглядаў пражскія творы, у якіх створаны вобраз Прагі як горада метафізічнай, сімвалічнай прыроды. У калектыўнай манаграфіі [1] на прыкладзе пражскіх тэкстаў вывучаны топас горада як феномена культуры, а таксама прааналізавана ўрбаністычная праблема-матыка. Навуковыя працы, прысвечаныя пражскай паэзіі, адсутнічаюць як у чэшскім, так і ў беларускім літаратуразнаўстве, што ўказвае на навізну дадзенай працы.

¹Тут і далей пераклад наш. – Ю. Ш.

²Бабраков-Тимошкин А. Е. «Пражский текст» в чешской литературе конца XIX – начала XX веков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. М., 2004. 18 с.

Даследаванне накіравана на паказ наяўнасці гарадской тэмы ў чэшскай паэзіі рубяжа XIX–XX стст., вызначэнне пераемнасці адлюстравання вобраза горада ў творчасці пісьменнікаў пачатку XX ст., дэманстрацыю актуальнасці гарадской тэмы ў чэшскай літаратуры. Устанаўленне асаблівасцей рэалізацыі дадзенай тэмы можа быць унесена ў славянскі, у прыватнасці беларускі, літаратурны кантэкст, што дазволіць параўнаць адлюстраванне горада ў розных літаратурах.

Пры напісанні артыкула былі выкарыстаны гістарычна-літаратурны, біяграфічны і апісальны метады з элементамі цэласнага аналізу мастацкага тэксту, а таксама метады суцэльнай выбаркі.

Вынікі і іх абмеркаванне

Звернемся да чэшскіх пражаных твораў рубяжа XIX–XX ст., у якіх фігуруе вобраз Прагі. Менавіта яны паўплывалі на чэшскую паэзію, напісаную ў рэчышчы папулярных літаратурных плыней XX ст. Успрыманне гарадской прасторы пражанымі Ю. Зэрам, В. Мршцікам і К. М. Чапекам-Ходам адбілася на пралетарскай паэзіі 1920-х гг. з'яўленнем у ёй канфлікта асобы і гарадскога асяроддзя (К. Главачак), асвятлення праблем звычайных працоўных гараджан (Я. Сэйфэрт, Ё. Гора, І. Волькер).

У раманах Ю. Зэра «Ян Марыя Плойгар» («Jan Maria Plojhar», 1888) Прага падаецца праз уражанне галоўнага героя, які захапляецца прыродным асяроддзем (*від на Прагу, на раку, далёка за горадам у бліскучым тумане, від прыгажосці чароўнай* [2, с. 55]) і прываблівым выглядам горада (*адтуль Прага здавалася горадам з казкі* [2, с. 55]). Аднак чэшскі інтэлігент не знаходзіць сабе месца сярод буржуазіі і расчароўваецца ў ёй: *Яму было дрэнна. Успомніў пра жыхароў той Прагі, «таго трагічнага горада». <...> Ён і тое грамадства засталіся чужымі* [2, с. 55]. Падобнае ўспрыманне абмежаванасці мяшчанскага насельніцтва перанялі паэты-дэкадэнты. Напрыклад, К. Главачак пры апісанні гарадскога асяроддзя звяртае ўвагу на страту чалавечнасці ў горадзе. У сваіх вершах ён падкрэслівае неабходнасць захавання ўласнага «я» і нежаданне станавіцца звычайным мешчанінам.

Адзначым, што на рубяжы XIX–XX стст. аўтары адмовіліся ад вобраза Прагі, створанага прадстаўнікам нацыянальнага адраджэння, і паказвалі сапраўднае аблічча горада, які часам паглынае асобу чалавека. Так, у раманах В. Мршціка «Санта Лючыя» («Santa Lucie», 1893) руйнуецца міф пра Прагу як пра Меку чэхаў і каралеву³. Напачатку І. Ёрдан, сын працоўнага з Брно, успрымае чэшскую сталіцу як чорную прыгажуню, чорную спакусніцу, якая прыкрыта белымі влтаўскімі туманамі [3, с. 137–139]. Аднак Прага не прымае такога стаўлення да яе: *...яна задзішчыць у сваіх каменных абдымках прастадушнага прыхільніка, захопленнага летуценніка з Брно, прывязанага да яе ўсімі пачуццямі сваёй парывістай душы* [4, с. 35–36]. Напрыканцы твора герой памірае, аднак успаміны пра Прагу да апошняга займаюць яго свядомасць. Вобраз Прагі як каханай жанчыны-спакусніцы адлюстраваны ў паэзіі В. Нэзвала і некаторых вольных вершах Я. Сэйфэрта.

У спадчыне чэшскага натураліста К. М. Чапека-Хода вобраз горада апісваецца праз адлюстраванне дзейнасці звычайных жыхароў. У раманах «Кашпар Лен – мсціўца» («Kašpar Lén mstitel», 1908) аўтар акцэнтуюць ўвагу на існаванні працоўных людзей, якія спрабуюць усялякімі спосабамі зарабіць на жыццё: *У гэту хвіліну Прага сустрэла прыцемкі: сонечны дыск, ледзь узлезшы на вяршыню ўзгорка, тут жа захапіўся над горадам, нібы кно́т лямпы прыкруцілі. У лічаныя секунды твары працоўных сталі падобныя на вапнавыя маскі, усё вакол пацямнела і набыла выразныя контуры* [5, с. 22]. Паказ горада праз прызму жыцця звычайных гараджан і апісанне іх маральнага збыднення ўласцівы паэтам пралетарскай літаратуры Я. Сэйфэрту, Ё. Гору, В. Нэзвалу.

Усю чэшскую паэзію рубяжа стагоддзяў, у якой аўтары звярталіся да гарадской тэмы, умоўна можна падзяліць на тры групы. Так, вылучаюцца творы паэтаў-дэкадэнтаў, анархісцкіх бунтароў і сімвалістаў.

Упершыню вобраз горада з'явіўся ў творчасці чэшскіх паэтаў-дэкадэнтаў. Яны крытычна паставіліся да асноўных ідэй эпохі нацыянальнага адраджэння, таму вырашылі стварыць уласны вобраз горада ў літаратуры. Менавіта на рубяжы XIX–XX стст. узнік новы культурны міф пра чэшскую сталіцу. Такія аўтары, як К. Главачак, І. Карасек з Львовіц і К. Томан, пачалі апісваць пражскую архітэкттуру, зрабілі горад асноўным месцам дзеяння сваіх твораў.

У тэкстах зборніка К. Главачака «Позна раніцай» («Pozdě k ránu», 1896) прысутнічае матыў смерці, характэрны для ўсёй творчасці дэкадэнтаў, што праявілася і пры стварэнні вобраза горада: *nad městy mrtvými, kde vše se stmívalo, / a krajina v tmě s námi padala vždy hloub a níž, / až všecko v bojácnou náladu splývalo*⁴ [6, с. 22] «над гарадамі мёртвымі, дзе ўсё патанала ў цемры / і зямля ў поцемкі з намі падала заўсёды ўглыб і ніжэй, / ажно ўсё ў пужлівы настрой злівалася». У сувязі з гэтым у многіх вершах апісваецца вобраз пустэльнага горада. У творы «Падводныя гушчары нават не зварухнуліся» («Podmořské pralesy se ani nezachvěly») паказваецца падводны горад, у якім адбылася катастрофа: *Podmořské pralesy*

³Бобраков-Тимошкин А. Е. «Пражский текст»... 18 с.

⁴Тут і далей арфаграфічныя і пунктуацыйныя асаблівасці арыгінальных тэкстаў захаваны. – Ю. Ш.

se ani nezachvěly, / po cestách neschůdných jen táhlý bloudil Vzdech, / z měst zatopených zvony slabě vodou zněly: / vše ve tmách zíralo za Zaslibený Břeh [6, s. 8] ‘Падводныя гушчары нават не зварухнуліся, / па сцёжках непраходных толькі павольны блукаў вецер, / з гарадоў затопленыя званы слаба вадой гучалі: / усё ў цемры глядзела на запаветную зямлю’.

Тэма горада адлюстроўваецца ў першым дэкадэнцкім паэтычным зборніку І. Карасека з Львовіц «Замураваныя вокны» («Zazděná okna», 1894). Яго пранізвае вобраз змрочнага, пакінутага жыхарамі горада, у якім адсутнічаюць любыя прыкметы жыцця: *A šel jsem temnými ulicemi, / A byly prázdné a pusté, a vítr v nich stehnal* [7, s. 54] ‘Я ішоў па цёмных вуліцах, / І былі яны бязлюдныя і пустыя, і вецер у іх стагнаў’. У зборніку згадваецца чэшская сталіца, вобраз якой падаецца лірычнаму герою светлым успамінам пра мінулае: *Je v dáli Praha... Tuším světla tam* [7, s. 52] ‘Удалечыні Прага... Памятаецца, святло там’. У пераважнай большасці твораў вобраз горада падаецца праз эпітэты з адмоўнай канатацыяй, якія паказваюць пануры горад, што цісне на чалавека сваім непрывабным выглядам: *Těžká vrata chmurného paláce. / A jdu schodištěm z černého mramoru. / A kroky mé volají do tmy, / A mrtvé prostory jim odpovídají* [7, s. 55] ‘Цяжкія брамы пахмурнага палаца. / І я іду па лесвіцы з чорнага мармуру. / І крокі мае гучаюць да цемры, / І мёртвыя памяшканні ім адказваюць’. Створаны ў паэзіі вобраз горада знайшоў свой працяг у прозе І. Карасека з Львовіц і быў прадстаўлены праз увасабленне містычнага і катастрофічнага асяроддзя. У кнізе «Гатычная душа» («Gotická duše», 1900) аўтар робіць акцэнт на заняпадзе і знішчэнні, а ў творы «Раманы трох чараўнікоў» («Romany tří mágů», 1907–2025) адлюстроўвае эстэтыку ночы, якая прыцягвае ўвагу да разнастайных пражскіх легенд.

У зборніку «Торс жыцця» («Torso života», 1902) К. Томан паказвае пустынный горад, у якім уладараць адмоўныя пачуцці: *Zpět v město! / Je teskno mi po večerech, / kdy bída v ulicích bloudí / a zoufalství a hlad* [8, s. 43] ‘Назад у горад! / Сумна мне па вечарах, / дзе бяда па вуліцах блукае / і шаленства і голад’. Аднак у параўнанні з творамі названых вышэй дэкадэнтаў у вершах К. Томана ў гарадскім асяроддзі прысутнічае чалавек, таму яно не ўспрымаецца як месца, пазбаўленае жыцця: *Je teskno mi po Praze mé / a po příteli mi teskno* [8, s. 43] ‘Сумую я па Празе маёй / і па сябру сумую’. Разам з тым толькі лірычны герой адчувае сябе жывым, напоўненым разнастайнымі пачуццямі: *Být živou nitkou v té tkáni, / tak prudce citlivou!* [8, s. 43] ‘Быць жывой ніткай у той тканіне, / такой моцна адчувальнай’. Тым не менш рысы дэкадэнцкай паэзіі відавочны і ў творчасці К. Томана. Так, з дапамогай эпітэтаў перадаецца хворы і шалёны стан лірычнага героя, які знаходзіцца ў горадзе: *Hle, půlnoc v městě, / třesavá světla plápolají větrem, / a má horečná hlava blouzní* [8, s. 51] ‘Глядзі, поўнач у горадзе, / дрыготкія агні трапечуць ад ветру, / і мая ліхаманкавая галава грызніць’.

Разгледзім творчасць паэтаў С. К. Нэймана, Ф. Гельнера і Ф. Шрамека, якія ўваходзілі ў суполку «Анархісцкія бунтары». Яны ўспрымалі горад падобным да дэкадэнтаў чынам. Аднак у іх паэзіі адсутнічае матыў катастрофы, лірычны герой пачуваецца самотна і адчужана ў гарадскім асяроддзі, часта з’яўляюцца прыродныя вобразы.

Твор С. К. Нэймана «Кніга лясоў, вод і пагоркаў» («Kniha lesů, vod a strání», 1914) будзе на яўным супрацьпастаўленні змрочнага горада гарманічнай прыродзе: *pak snil jsem život měst a černých čtvrtí, / grog horký v přístovech jsem s námořníky pil, / až odešel jsem náhle smuten k smrti / bez cíle, tlumoku, bych nyní teprv žil!* [9, s. 112] ‘потым я сніў жыццё гарадоў і чорных кварталаў, / грог горкі ў партах з маракімі піў, / пакуль не сышоў засмучаны да смерці, / без мэты я б цяпер жыў!’, *v aleji lesní kdesi na vrších / jak v tichu zakleté a sladké sluje. / Je šerý den, a deštěk právě ztich, / krůpěje svítí, život podporuje* [9, s. 112] ‘у алеі лясной, дзесьці на вяршынях, / як у цішыні зачараваныя і салодкія пячоры. / Шэры дзень, і дождж якраз прыціх, / кроплі свецяцца, жыццё дрэмле’. Часам радкі паэта выражаюць дэкадэнцкія пачуцці. С. К. Нэйман паказвае пакутлівае жыццё чалавека ў гарадскім асяроддзі: *člověk jen v děrách svých a ulicích / hladem, krví, mozem štván šílenství svých nezmění; / v bílý den i v bílou noc řičí jeho řev i smích, / neustálý boj o život, neustálé říjení* [9, s. 32] ‘чалавек толькі ў норах сваіх і вуліцах, / голадам, крывёй, мозгам атручаны, шаленстваў сваіх не зменіць; / у белы дзень і ў белую ноч гучаць яго роў і смех, / пастаянная бойка за жыццё, пастаяннае паляванне’. Горад падаецца ў вершах як нелітасцівы да асобы чалавека, таму ён мае зменлівае стаўленне да людзей: *já, zdá se, narodil se v městě krutém, / jež nenáviděje hned opět miluji* [9, s. 101] ‘я, здаецца, нарадзіўся ў горадзе жорсткім, / які ненавіджу і потым зноў люблю’.

У зборніку «Пасля нас хоць патоп!» («Po nás ať přijde potopa!», 1901) Ф. Гельнер захапляецца прыроднымі з’явамі, якія можна назіраць у горадзе: *Miluju večerní mlhy / severních velkoměst* [10, s. 36] ‘Люблю вячэрнія туманы / паўночных вялікіх гарадоў’. Аўтар апісвае горад уначы, што робіць гэты вобраз злавесным: *neb samotný kdos, jenž v temnotách / vyřk kletbu nad spícími městy* [10, s. 14] ‘ці самотны нехта, хто ў цемры / выкрыкнуў праклён над соннымі гарадамі’. Жыхары гарадскога асяроддзя характарызуюцца з дапамогай эпітэтаў з адмоўнай канатацыяй: *Mně vstříc po žluté silnici / jde měšák s naduřelým břichem / se svojí tlustou samicí* [10, s. 10] ‘Мне насустрач па жоўтай дарозе / ідзе мешчанін з успухлым пузам /

са сваёй тлустай самкай'. Гарадская прастора паглынае чалавека, таму лірычны герой адчувае сябе знясіленым: *A za svítání městem vrávorál jsem / s tupými smysly, mdlý a vysílen. / A tiseň spala. Oči upíral jsem / lhostejně v mroucí plamen svítlen* [10, s. 38] 'І на світанні па горадзе я мітусіўся / з прытупленымі пачуццямі, вялы і знясілены. / І сум спаў. Раўнадушна я глядзеў / на згаслае полымя ліхтароў'.

У творах зборніка Ф. Шрамека «Жыцця бяда, чаму цябе люблю!» («Života bído, přec tě mám rád!», 1905) лірычны герой імкнецца вырвацца з гарадской прасторы і наблізіцца да прыроды: *provrávorám ulicemi / někam tam, kde končí město, / ze zahrad zde voní kopr* [11, s. 11] 'я іду па вуліцах / кудысьці туды, дзе заканчваецца горад, / з садоў тут пахне кроп'. Яго маральны стан набліжаны да адчаю, а сам горад не прымае чалавека: *ulice v městě zlé byly na mne, / ulice v městě nevedly k štěstí. / K pilířům mostním člověk se nahne, / kdy už mu život těžko je nésti* [11, s. 22] 'вуліцы ў горадзе злаваліся на мяне, / вуліцы ў горадзе не вялі да шчасця. / Да калон маставых нагнецца чалавек, / калі яму ўжо жыццё цяжка несі'.

Прааналізуем творчасць паэтаў-сімвалістаў А. Совы, О. Бржэзіны і В. Дыка. У іх вершах прысутнічаюць матывы пакідання горада і імкнення да вясковага жыцця. Лірычны герой твораў сімвалістаў адчувае сябе адчужана ў гарадской прасторы, у сувязі з чым аўтары апісваюць перавагі вёскі над горадам.

А. Сова часам пераносіць дзеянне твораў зборніка «З майго краю» («Z mého kraje», 1893) у гарадскую прастору і мадэлюе жыццё звычайных пражскіх жыхароў: *Má Josif krámek malý za kostelem* [12, s. 33] 'У Ёзэфа ёсць маленькая крама за касцёлам'. Часта аўтар спалучае вобразы горада і вёскі, яго лірычны герой імкнецца на прыроду: *kams do kraje, kde zraje zlato klasů, / kluk zmizí ze školy a s tátou táhnou / za Prahu s kosami do známých dědin* [12, s. 23] 'куды ў край, дзе спее золата каласоў, / хлопца збягае са школы і з татам цягнецца / за Прагу з косамі ў знаёмыя вёскі'.

О. Бржэзіна спалучае гарадскую і прыродную тэмы ў зборніку «Вятры ад палюсоў» («Větry od pólů», 1897), хаця ён не вылучае перавагу вёскі над горадам: *Země dýchala do noci šťastných, dech vinic nesla jim do snů, / staleté orloje v městech odbily půlnoc, dřímaly lesy a vody* [13, s. 10] 'Зямля дыхала начамі шчаслівымі, дыханне вінаграднікаў несла ім у сны, / стогадовыя куранты ў гарадах адбілі поўнач, драмалі лясы і вады'. У пачатку верша «Горад» («Město») аўтар уводзіць вобраз гарадской прасторы, у цемры якой віднеецца сонечнае святло: *V soumraku neznámého světla užíral jsem město. A slunce, / zbledlé a zbavené záře, viselo nad ním, / nic více než hvězda uprostřed hvězd* [13, s. 29] 'У змроку незнаёмага святла ўбачыў я горад. І сонца, / бледнае і пазбаўленае зіхацення, вісела над ім, / нічога больш, чым зорка пасярод зорак'. Далей прадстаўляецца вобраз горада, у якім адбыліся ваенныя дзеянні, што выклікае адчуванне набліжэння катастрофы: *Nesčetné davy se valily k branám a z bran, / k neznámým slavnostem zvonily hudy, průvody kajících táhly, / vojska se vracela z bojišť, v železech kráčeli vězni, / a stíny, jež vystoupily z hrobů, bloudily uprostřed davů, / a hlas jejich mísil se do hlasu živých a vládl* [13, s. 29] 'Незлічны натоўп людзей каціўся да брамаў з брамаў, / на гонар незнаёмых урачыстасцей звінела музыка, шэсце тых, хто каюцца, цягнулася, / войска вярталася з бітваў, у кайданых крочылі вязні, / і цені, якія выступалі з трун, блукалі пасярод натоўпу, / і голас іх змешваўся з галасамі жывых і ўладарыў'. У гэтым становішчы лірычны герой губляе сябе сярод натоўпу, яго ахоплівае поўная адзінота: *I bloudil jsem samotén uprostřed množství, tep mého srdce / umíral v tepotu nesčetných srdcí živých i mrtvých* [13, s. 29] 'І блукаў я самотны сярод натоўпу, біццё майго сэрца / памірала ў біцці незлічоных сэрцаў жывых і мёртвых'.

В. Дык робіць гарадскую прастору асноўным месцам дзеяння сваіх твораў, што адрознівае іх ад паэзіі згаданых вышэй сімвалістаў. Такое апісанне горада назіраецца ў зборніку «Лёгка і цяжка крокі» («Lehké a těžké kroky», 1915), паколькі быў напісаны ў той час, калі вобраз горада з'яўляўся ключавым у творчасці многіх паэтаў. Упамінанне гарадскіх вуліц і будынкаў было ўведзена для таго, каб стварыць уражанне прысутнасці чытача ў гарадскім асяроддзі: *anebo z nádraží v Brně do Rudolfské jdeme ulice, / cizí i známé jak pařížský bulvár či cesta karavan* [14, s. 40] 'ці з вакзала ў Брно да Рудольфінскай мы ідзем вуліцы / на чужыне, знаёмай, як парызскі бульвар, ці дарога-караван'. Аўтар перадае атмасферу вячэрняга горада і адчуванне чалавека ў ім: *Slyšel jsi vítypy, jak je večer chrlí / ta velkoměstská pobláčená dlažba, / viděl jsi usměv, kterýt usmívá se / blaseovaná, zcyničtělá duše* [14, s. 27] 'Ты чуў жарты, якія ўвечары выкрыкваюцца / на гарадскіх брудных брукаванках, / ты бачыў усмешку, якой усміхаецца / сумная, неадчувальная душа'.

Аналіз вобраза Прагі ў творах, напісаных на рубяжы XIX–XX стст., немагчымы без звароту да творчасці нямецкамоўных пісьменнікаў чэшскага і яўрэйскага паходжання, паколькі гэта дазваляе ўбачыць чэшскую сталіцу як своеасаблівае культурнае гета⁵. Менавіта такія прадстаўнікі чэшскай літаратуры сталі этнічнай меншасцю ў Празе, таму ў іх творах прысутнічаюць пачуцці адчужанасці і адзіноты. Гэтых пісьменнікаў умоўна можна падзяліць на дзве групы.

Да першай групы адносяцца нямецкамоўныя аўтары, у вершах і пражскіх творах якіх апяваюцца пражскія міфы і легенды (Г. Майрынк, Р. М. Рільке). Г. Майрынк робіць старажытны раён Градчаны асноўным месцам дзеяння ў рамана «Вальпургіева ноч» («Walpurgisnacht», 1917). У ім сапраўдныя

⁵Бобраков-Тимошкин А. Е. «Пражский текст»... 18 с.

гарадскія лакацыі (Градчанская плошча, Градчанская малая капліца, Градчанскі палац) спалучаюцца з фантазмагарычнасцю аповеду пра Вальтургіеву ноч. Пашыраючы гэту міфалагему, аўтар спрабуе прадказаць жахі вайны. Горад паўстае таямнічым і загадкавым месцам на працягу ўсяго рамана. У рамана «Голем» («Der Golem», 1914) Г. Майрынк па-мастацку перапрацоўвае адну з галоўных легенд аб пражскім Големе. Чэшская сталіца зацікавіла пісьменніка сваімі пабудовамі, іх апісанне пададзена метафарычна. Аднак творца не ўсхваляе Прагу, яна з’яўляецца выключна месцам дзеяння ў творы. Аналіз абодвух раманаў аўстрыйскага пісьменніка дазваляе пераканацца ў тым, што для яго Прага – горад, поўны містыкі і загадкавасці.

Апісанне чэшскай сталіцы як таямнічага горада характэрна для твораў ранняга этапу творчасці Р. М. Рыльке, напрыклад для вершаў другога па ліку зборніка «Ахвяры ларам» («Larenopfer», 1875–1926). Аўтар робіць Прагу асноўным месцам дзеяння, аднак ён не толькі апісвае канкрэтныя пражскія топасы (сабор Святога Віта, капліцу Святога Віта), але звяртаецца да пражскай і рымскай міфалогіі, параўноўваючы чэшскую сталіцу з Вечным горадам. Паэт акцэнтуюе ўвагу на супастаўленні Прагі і Рыма не толькі праз назву зборніка, якая адсылае да рымскай міфалогіі, але і праз увядзенне ў твор лацінскіх назваў. Расійскі даследчык А. А. Разумоўская адзначае: «Рыльке адчувае Прагу як цэнтр свету і сакральнасці, трывала ўключаны ў адзіны агульнаеўрапейскі гістарычна-культурны кантэкст: міфалагема “Прага – Вечны горад – Новы Рым (як імперская сталіца)” працуе... на падобнае ўспрымання» [15, с. 74]. Для чытача Прага становіцца шматаблічнай, паколькі лірычны герой апявае пражскую літаратуру, чым падкрэслівае спалучэнне культурнага і гістарычнага кантэкстаў у чэшскай сталіцы.

Да другой групы нямецкамоўных пісьменнікаў адносяцца творцы, якія маюць іншае бачанне Прагі, па-новаму асэнсоўваюць жыццё чалавека ў гарадской прасторы (Ф. Кафка, П. Лепін). У параўнанні з названымі вышэй пісьменнікамі Ф. Кафка не захапляецца пражскімі міфамі і паданнямі. У рамана «Працэс» («Der Prozess», 1925) ён перадае гарадскія топасы ў змрочных адценнях. Літаратуразнаўцы бачаць у гэтым апісанні ўскраіну чэшскай сталіцы – раён Жыжжаў. Аўтар не імкнецца паказаць дакладныя топасы, не рамантызуе гарадскую прастору і не дэманструе натхненне Прагай, паколькі яго герой адчувае сябе страчаным і абязлічаным.

У рамана пісьменніка і драматурга П. Лепіна «Хаджэнне Северына ў цемру» («Severinova cesta do temnot», 1914) галоўны герой не знаходзіць аднадумцаў у чэшскай сталіцы, таму адчувае сябе самотна і адчужана. Супакаеннем для яго з’яўляюцца вандроўкі па знаёмых раёнах Прагі: *Горад, які ён абыхадзіў уздоўж і ўпоперак днём і на вечарах, валодаў невядомай і безгалосай уладай над ім* [16, с. 35]. Адрозненне П. Лепіна ад Ф. Кафкі ў тым, што пры стварэнні вобраза горада ён звяртаецца да канкрэтных пражскіх топасаў (раёнаў Вінаграды і Мала-Страна, касцёла Святога Штэпана, Віфлеемскай плошчы і г. д.), якія дазваляюць адчуць адзінства галоўнага героя і горада. Неабходна адзначыць, што хуткая мадэрнізацыя Прагі ў XIX–XX стст. адлюстроўваецца ў тэксе ў выглядзе апісання пражскіх вуліц (Штэпанскай вуліцы, вуліцы Фердынанда, Малай Карлавай вуліцы). Настальгія па мінулым вобразе горада таксама выразна перадаецца ў рамана: *Па Шпарнергасэ Северын падняўся да Градчан. Горад, які ён ведаў, быў іншым... Яго вуліцы забыліся, збівалі з панталыку, а на парогам пільнавала бяда* [16, с. 93].

Заклучэнне

На рубяжы XIX–XX стст. у Чэхіі актыўна развівалася гарадская проза, якая паўплывала на ўвасабленне гарадской тэмы ў паэзіі пачатку XX ст. Зварот да праявістых твораў такіх чэшскіх аўтараў, як Ю. Зэер, В. Мршцік і К. М. Чапек-Ход, дазволіў прасачыць пераемнасць урбаністычнай тэмы ў вершах паэтаў 1920–30-х гг. (Я. Сэйфэрта, Ё. Горы, В. Нэзвала).

Паэты, якія адлюстроўвалі вобраз горада ў сваёй творчасці, падзелены намі на дэкадэнтаў, анархісцкіх бунтароў і сімвалістаў. Дэкадэнты (К. Главачак, І. Карасек з Львовіц, К. Томан) стваралі вобраз змрочнага, пустыннага горада, у якім адбыліся катастрофічныя падзеі. Анархісцкія бунтары (С. К. Нэйман, Ф. Гельнер, Ф. Шрабек) праз зварот да гарадской прасторы паказвалі самотнасць і адчужанасць чалавека. Сімвалісты (А. Сова, О. Бржэзіна, В. Дык) звязвалі гарадскую і вясковую тэмы, апісвалі перавагі жыцця ў вёсцы. Творы паэтаў трох вылучаных груп аб’ядноўваюцца тым, што ў іх гарадская прастора не прымае чалавека, а таму ён імкнецца трапіць у прыроднае асяроддзе.

Падобныя тэндэнцыі ўспрымання горада назіраюцца і ў творчай спадчыне нямецкамоўных пісьменнікаў чэшскага і яўрэйскага паходжання. Некаторыя з іх не адмовіліся ад пражскіх міфаў і легенд і актыўна ўводзілі іх у сюжэт праявістых і паэтычных твораў (Г. Майрынк, Р. М. Рыльке). Адчуванне страты і абязлічанасці асобы героя праявілася ў асноўным у прозе нямецкамоўных пісьменнікаў, якія ўсё жыццё пражылі ў Празе (Ф. Кафка, П. Лепін).

Такім чынам, разгляд чэшскай літаратуры рубяжа XIX–XX стст. дазволіў пераканацца ў тым, што гарадская тэма развівалася вельмі актыўна. Пісьменнікі паступова адмаўляліся ад традыцыйнага для XIX ст. вобраза вёскі і сталі паказваць гарадское жыццё.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Адельгейм ИЕ, Байдалова ЕВ, Лунькова НА, Шатько ЕВ, Куренная НМ, Широкова ЛФ и др. *Топос города в синхронии и диахронии: литературная парадигма Центральной и Юго-Восточной Европы*. Старикова НН, редактор. Москва: Институт славяноведения РАН; 2023. 549 с.
2. Zeyer J. *Jan Maria Plojhar*. Praha: Lidové noviny; 2001. 396 s.
3. Mrštík V. *Santa Lucie*. Praha: Vyšehrad; 1970. 263 s.
4. Рипеллино АМ. *Магическая Прага*. Москва: Издательство Ольги Морозовой; 2015. 608 с.
5. Чапек-Ход КМ. *Каинар Лен – мститель*. Москва: Художественная литература; 1989. 733 с.
6. Hlaváček K. *Pozdě k ránu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění; 1964. 71 s.
7. Karásek ze Lvovic J. *Zazděná okna*. Praha: Kamilla Neumannová; 1912. 114 s.
8. Toman K. *Torso života*. Praha: Fr. Borový; 1929. 58 s.
9. Neumann SK. *Kniha lesů, vod a strání*. Praha: Fr. Borový; 1938. 143 s.
10. Gellner F. *Po nás ať přijde potopa!* Praha: Ad Fontes; 2002. 109 s.
11. Šrámek F. *Života bído, přec tě mám rád!* Praha: Ústřední studentské knihkupectví a nakladatelství; 1924. 43 s.
12. Sova A. *Z mého kraje*. Praha: F. Šimáčka; 1893. 44 s.
13. Březina O. *Větry od pólů*. Praha: Moderní revue; 1897. 41 s.
14. Dyk V. *Lehké a těžké kroky*. Praha: Kvasnička a Hampl; 1927. 90 s.
15. Разумовская ЕА. Прага как композиционный центр сборника Р. М. Рильке «Жертвы ларам». *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Филология. Журналистика*. 2008;1:72–76.
16. Леппин П. *Хождение Северина во тьму*. Янко Е, переводчик. [Б. м.]: Salamandra P. V. V.; 2018. 107 с. (Путешествия, приключения, фантастика; вып. CCLL).

Артыкул паступіў у рэдкалегію 16.01.2025.
Received by editorial board 16.01.2025.